

Rönesans, Yeniçağ ve 17. Yüzyıl Avrupasında Tarih Anlayışları

Rönesans'ın aralarında köprü kurduğu çağlardan biri Ortaçağ, diğeri de Yeniçağdır. Her iki çağda da kendine özgü bir değerler sistemine, bir dünya görüşüne ve bu dünya görüşü ekseninde oluşturulmuş kurumlara rastlamak olanaklıdır. Rönesans, Ortaçağ düzeninin çözülerek Yeniçağ'ı oluşturacak ilkelerin ve düşünce yapısının kendini belli etmeye başladığı bir dönemin adıdır. Kökleri 14. yüzyıla kadar geri götürülebilecek olan Rönesans hareketi, Ortaçağ'ın tek boyutlu dünya anlayışından ve bu anlayış karşısında insanın edilgenliğinden kurtulma arayışı içerisinde pek çok düşünce akımını barındıran birkaç yüzyıllık bir süreçtir.

Rönesans'ta karşılaşılan düşünce sistemleri ve öğretiler, İlkçağ'ın ve Ortaçağ'ın evren ve hayat görüşlerindeki tüm renkleri taşı-salar da artık Ortaçağ'daki gibi tek seslilik değil, İlkçağ'daki gibi çok seslilik söz konusu olur. Ayrıca, düşünürler de yapıtlarında kişiliklerini, kendisini özgün kılan unsurları açıkça belirtmeye ve yavaş yavaş yazı dili olarak Latince yerine kendi ulusal dillerini kullanmaya başlamışlardır. Ayrıca Rönesans'ta felsefeyi yapanlar ve işleyenler Orta-çağ'daki gibi din adamı değil, yazarlar, araştırmacılar, üniversitelerin öğrencileri olmuştur. Ayrıca, Ortaçağ'ın “bulunmuş, hazır bilgi paketi” muamelesi yaptığı doğruluklar, Rönesans'ta insan için “aranması ve bulunması için uğruna mücadele verilmesi gereken, sonsuz bir görev” olarak görülmeye başlanmıştır.

Yeniçağ'ın bütününde de bu anlayış izlenmiştir. Bilimdeki gelişmeler, dünyanın evrenin merkezi olmadığını ortaya çıkarmış, fizik biliminin kabul ettiği ilkeler çerçevesinde, mekanik bakış açısı yeni bir anlayış olarak benimsenmiş ve yerleşmiştir. Fizik biliminin doğa hakkında sağladığı bilgiler, kültür alanında da aranmaya başlanmış, böylelikle yaşamın bütün yönleri madde ve mekanik ilişkisi temelinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Hatta madde temelli evren de deneyim ve usun bilebildiğiyle sınırlandırılmıştır. İngiliz felsefesindeki deneycilik ve buna bağlı gelişen bilgi anlayışı, Yeniçağ Avrupa Medeniyeti'nin felsefe anlayışı üzerinde olduğu kadar, ekonomi ve siyasetteki temel yönelimleri üzerinde de büyük ölçüde belirleyici olmuştur.

Matematik fiziğin ilerlemesi, doğanın yapısının matematik kavramlarla anlaşılıp çözümlenebileceği, doğanın kendisi yerine zihinden türetilmiş kesin kavramlara dayanarak doğa yasalarının bulunabileceği düşünceleri için güçlü bir zemin hazırlamıştır. Bu düşünceleri doğa ile us, evren ile zihin arasında uygunluk olduğu, hatta 17. yüzyıldaki usçulara göre, bu uygunluğun, aynı anda hem evrenin tümüne hem de insan ruhuna aynı ilkeleri yerleştirmiş olan Tanrı'dan kaynaklandığı yönlü kabuller izlemiştir.

Günümüzde “epistemoloji” adıyla tanınan felsefe disiplini, her ne kadar felsefe tarihinin başlangıcından bu yana filozofları meşgul etmiş sorunlardan oluşuyor olsa da felsefe içinde doğmuş bu çocuğun adı, Yeniçağ'da John Locke tarafından konulmuştur. Locke, bilginin kaynağı, doğruluğu ve sınırları sorunlarıyla çerçevesini çizdiği epistemolojiyi özel bir felsefe disiplini olarak öne çıkarır ve tanrı, evren, yaratılış, ruh-madde ilişkisi gibi konular üzerinde spekülasyonlar yapmadan önce, insan bilgisinin kaynaklarının, sınırlarının araştırılması, yani epistemolojinin temel sorunlarıyla hesaplaşılması gerektiğini savunur.

Aslında Descartes'ta da kesin bilgiye ulaşmak öne çıkan bir kaygı olmuştur, fakat Descartes'ın yapıtlarında bilgi ve varlık sorunları sıkı bir bağlantı içinde ve bir bütünlük arz edecek şekilde ele alınmış, Locke'a kadar filozoflarda bilgi sorunlarını felsefenin diğer sorunlarından ayrı başına inceleme kaygısı ön plana çıkmamıştır. Böylelikle 16. yüzyılda gelişen ve Galileo

Galilei, Nicolaus Copernicus gibi düşünürlerin somut yaşamda etkileri görülen bilim ürünleriyle perçinlenen matematik fizik, Kıta Avrupasında usçuluğun, İngiltere’deyse deneyciliğin yelkenlerini dolduran güçlü bir rüzgar olmuştur. Kant’a kadar sürecek yaklaşık 150-200 yıllık bir dönemde Batı Avrupa felsefesinin iki ana geleneği de ciddi görüş ayrılıklarına karşın, bilgi edinme işinin temeline insan yetilerini koymaları bakımından, Rönesans’tan gelen yeni ve otoriteden kurtulmayı amaçlayan düşünce yapısını devam ettirmişlerdir. Bu iki akımın diğer ortak yönü de tarih ve tarih yazıcılığı söz konusu olduğunda, Antikçağ Yunan düşüncesinde yerleşen ve Ortaçağ’da Augustinus’un tanrıbilimsel denemesine karşın aşılammış theoria-historia karşıtlığını devam ettirmeleridir.

Macchiavelli, tarihçilerin “devletler arasındaki düşmanlık ve ikiliklerin nedenleri”ni siyasi açıdan araştırmaları gerektiğini savunmuştur. Siyasi tarih yazımı, geçmişi doğru olarak bilmeye gereksinim duyan devlet yöneticilerine pragmatik bir hizmet sunacaktır.

Günümüzde de kullanılan tarih çağları ayrımını-yani tarihin Antikçağ, Ortaçağ ve Yeniçağ adlı dönemlere ayrılmasını borçlu olduğumuz kişi, Jean Bodin’den başkası değildir. Hugo Grotius, tarih sürecinin önemine, pozitif hukukun kavranması bağlamında değinmiştir. Ona göre pozitif hukuk, ancak konulduğu zaman, yer ve durumdaki insan-toplum koşullarının bilinmesiyle, yani tarihsel zeminde kavranabilir.

Bacon’a göre us, imgelem ve anımsama, insan tininin olgularla ilişki sırasında hep etkin durumda olan üç temel yetisidir. Felsefe usa, şiir imgeleme ve geçmişte olup bitenler-yani tarih ise, anımsamaya dayanır. Historia civilis ile işaret edilen olaylar yığını, Bacon’a göre düzenlilikten uzak, rastlantısal ve bireysel olgulardır, böyle olgulardan da değişmez yasalar elde edilemez. “İnsan-toplum olaylarının bilgisi” anlamına gelen historia’yı kendi bilimsel bilgi sınıflamasına dahil etmeyen Bacon, böylelikle kendi bilgi kuramı içerisinde theoria-historia karşıtlığını sürdürmüştür. Thomas Hobbes da Bacon ile benzer biçimde, historik bilgiyi “doğanın etkileri” hakkındaki deneyim bilgisi ile “insanın toplu yaşam içindeki is-tençli eylemleri” hakkındaki deneyim bilgisi olarak ikiye ayırmıştır. Historia civilis, Hobbes’a göre de düzenli olgular içermeyen, theoria etkinliğine uygun olmayan, yalnızca ahlâk ve eğitim açısından dersler çıkarılmak üzere tarih yazıcıları tarafından yönelinmiş düzensiz malzeme yığını olmaktan öteye geçmez.

Rönesans tarafından ortaya konulmuş araçları işleyen 17. yüzyıl felsefesi, Rönesans’a göre, daha tek sesli bir dönemdir; çünkü bu yüzyılda, formüllerde tam bir ışığa, sağlamlığa ulaşıldığına inanılmış, Rönesans’tan gelen yeni görüşler, buluşlar ve ilkeler bağlantılı, kendi içinde birliği olan tutarlı bir düşünce yapısı içine yerleştirilmiştir. 17. yüzyıl, bu özellikleriyle temel rengini usçuluk (rationalism) adı verilen bir öğretilerde belli etmiştir. Usçular, 1. Dünyanın anlaşılır ve düzenli bir yapısı olduğuna, 2. İnsan usunun bu düzeni ve düzenliliği saptayarak kavrama yeteneğine neredeyse “îmân etme” düzeyinde bel bağlamış, bunu yaparken de, son durağında “yeryüzü cenneti” bulunan çizgisel bir tarih tasarımının belirlediği bir iyimserliği taşımış olan düşünürlerdir. Ayrıca, usçular, bilgi konusunda, 1. Doğuştan gelen bazı doğrulukların bulunduğu, 2. Bilimin dahi malzemesinin bu doğuştan kavramlardan tümdengelimle türetildiği, 3. Gerçeklik hakkında kesin ve apaçık bilginin matematikte görülen

modeli temel olarak edinilebileceği yönlü önkabullere sahiptirler. 17. yüzyılın ikinci yarısında, Descartes'ın felsefesindeki sistemli kuşkuculuğu ve eleştirel ilkeleri olduğu gibi tanımaya dayanan, Descartesçı bir tarih yazımı okulu ortaya çıkmıştır (a.y.).

Bu okulun temel bakış açısı, yazılı otoritelerin tanıklığının eleştirel bir süzgeçten geçirilmeden kabul edilmemesi esasına dayanmıştır. Söz konusu eleştirel süzgeç de şu yöntem kurallarına dayalıdır: 1. Descartes'ın hiçbir otoritenin bizi gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu bildiğimiz şeye inanmaya zorlama hakkı yoktur şeklindeki örtük kuralı, 2. Farklı otoritelerin birbiriyle karşılaştırılarak uyumlu kılınması gerektiği kuralı ve 3. Yazılı otoritelerin edebî olmayan kanıtların kullanılarak sınanmaları gerektiği kuralı. Tüm bu kurallara karşın, hâlâ yazılı otoritelere ve Bacon'ın “anı” olarak adlandıracağı unsura dayanan bu tarih yazıcılığı okulu, tarihçiler için tüm kaynaklarına ve otoritelerine tamamıyla eleştirel bir gözle bakma anlayışını da beraberinde getirmiştir. Descartesçı tarih yazımı okulu için iki örnekten biri Tille-mont, diğeri de Bollandistlerdir.

Özetle, Descartes, bilim ve felsefe alanında yaptığı işler ve bunların diğer düşünürler üzerindeki etkileriyle, Yeniçağ Avrupa Medeniyeti'nin düşünce açısından çerçevesini çizmiş bir düşünürdür. Felsefe ve bilime getirdiği anlayış, insan anlayışının dolayısıyla da evreni kavrayış biçiminin büyük ölçüde değişmesine yol açmıştır. En bilinen sözü “Düşünüyorum, öyleyse varım”, insanı evrenin merkezine yerleştiren Yeniçağ evren kavrayışının temel bir aksiyomu olmuştur. Descartes'ın tarih düşüncesine katkısıysa ancak dolaylı olmuştur: onun getirdiği usçu bilgi anlayışı ve kesin bilgi tanımlamasının tarih alanında uygulanabilir olmadığı zaten açıkça biliniyor. Fakat Descartes'ın tarih belgelerinden ve bu belgelere dayalı bilgilerden de kuşku duyması, tarih araştırmalarında yöntemin ciddi biçimde ele alınmasını gerektirmiştir.